

פרק ה': 'משנה מקום' בסימן לידת בתי הלן

לאחר לידת בתנו הלן, חשנו מצוקת דיור בבית שבסמטת שירוואני שהיה שייך לרבי-אבא. היינו חייבים לעבור לבית גדול יותר. בשנת 1924 הציע לי יצחק חכים לשכור ממנו ב'דמי מפתח', חצר ובה שתי דירות חדשות בכיכר סייד עלי, וזאת בתמורה לשלושת אלפים תומאן. שיטה זו הייתה נהוגה אז באיראן. היהודים קראו לה במילה העברית 'משכנתא'. דרך הפעולה הייתה כזו: סכום מוסכם שולם לבעל הנכס. בעל הבית לא שילם ריבית על הכסף שהיה ברשותו, ואילו השוכר היה פטור מתשלום שכר הבית או הדירה, זה כנגד זה.

יום אחד, סמוך לחג הפסח, רעייתי ואשת יצחק חכים, טובה שמה, העמידו באחת מפינות החצר סיר משותף להגעת הכלים, אלא שהגעלת הכלים התנהלה בעצלתיים והמים לא רתחו. התברר שכל אחת מעקרות הבית חסכה בעצים. באותו יום ראיתי במו עיני את מימושו של הפתגם הפרסי "אפילו סיר משותף לא ירתח".

כעבור זמן עקרה משפחת יצחק חכים מהבית ובמקומם באו שכנים חדשים. אם המשפחה נישאה בשנית ועל כן כעסו עליה בניה, ויותר מכולם כלתה, עד כדי כך שייחלו למותה. במסורת יהודי איראן באותה עת, נישואים שניים של אישה לא היו מקובלים ואף נחשבו לבלתי רצויים. יום אחד החליקה האישה ושברה רגל. הכאבים היו חזקים מאוד, במאמץ ניכר היא הועברה לבית-החולים האמריקאי. היה חורף והצינה הקפיאה את הכול. מבית-החולים נמסר, שהאישה נמצאת בתרדמת ואין סיכוי רב להחלמתה. קרוביה התבקשו להגיע לבית-החולים כדי להחליט מה לעשות. כלתה של האישה הביעה את שביעות רצונה

בגלוי, ואילו בניה הפגינו אדישות. אשתי, שהייתה עדה לכך, ביקשה ממני לא להשאיר את האישה זנוחה, ולהגיע בכל דרך לבית-החולים. נחפזתי לדרכי ומצאתי את האישה נטושה ואיש לא היה לידה. שאלתי את האחות למצבה וזו השיבה "היא הגיעה לסוף הדרך, ואין סיכוי להחלמתה וליציאתה מהתרדמת". נתתי לאחות טיפ בסך חמישה תומאן, וביקשתי שיזריקו לאישה זריקת קמפור וזריקת 'ספרתון'. היא עשתה זאת. כעבור זמן-מה חלה הטבה אצל החולה. חזרנו על הזריקות. לקראת בוקר היא כבר החלה לדבר. למחרת חזרה למוטב. היא חיה לאחר מכן עוד שנים רבות.

מה שסיפרה לי אימי בחלומי

חורף 1924. כמדי חורף טעמה טהראן העתיקה תלאות של עיר שצעדה צעדים ראשונים בדרך לעיור מודרני. בימים ההם לא היה זכר להיגינה ציבורית. מערכת ביוב לא הייתה קיימת. המים זרמו ברחובות, בתעלות פתוחות (גיוב), והגיעו למאגרים ביתיים. מים מזוהמים היו מנת חלקם של כולם. העיר הייתה מטונפת ויתושי המלריה 'מלכו' בה. הבתים הפכו למוקדי מחלות מסוכנות כחצבת, טיפוס, דיפטריה, אדמת ובעבועות. הרפואה לא הייתה מפותחת, ותרופות מודרניות כמעט שלא היו. בטהראן הבירה לא היה אף בית-חולים רציני, וילדים רבים מתו.

באותו חורף קר הוחמר מצבה של אימי, שחלתה קודם לכן במלריה. מלבד זאת, היא סבלה גם ממחלת לב, כך שלא בקלות היה ניתן לרפאה. גם חימום הבתים לא היה משימה של מה

בכך. באחד הימים, כששלג כבד כיסה את הכול והקיפאון שרר, אימי התעלפה. הימים היו ימי פורים. בבהלה ובחיפזון החשנו שניים-שלושה רופאים. כל מי שבדק אותה פסק שהיא תמות בתוך כמה ימים. כשהסתלקו הרופאים קראה לי אימי ואמרה "אל תפחד, לא אמות היום, אלא רק בעוד חודש!" היא אחזה בידי, קולה היה שקט ועמום. לחצתי את ידה הקרה ובעיניים דומעות הבטתי בפניה. כעבור חודש בדיוק, בערב חג הפסח, שוב חלה הרעה במצבה. עמדתי למראשותיה. שוב לקחה את ידי ואמרה "מחר! מחר! לא היום". היה זה יום ברכת החמה,⁷⁴ על האביב עמד בפתח. למחרת, בבוקרו של החג הראשון, עצמה אימנו את עיניה לנצח. האבל על אימא ביטל, כמובו, את שמחת החג. כולנו התעצבנו ובכינו על מותה, שאותו לא יכולנו לקבל. אחי מוסא, זכרו לברכה, שהיה צעיר חס מזג, נתקף עצב כל כך עמוק שעלה על הגג כדי להטיל את עצמו לחצר. רק אלוהים יודע, אילולא הייתי רץ אחריו ותופס אותו בחוזקה בידי, לא היה נרתע מהתאבדות. לילה אחד, בזמן השבעה, חלמתי על אימא. בחלום היא נראתה בריאה. היא החזיקה בידי ואמרה "חביבי! אמור לאחיך מוסא שלא יחזיק ראי על-ידי כל הזמן. אמור לו שידאג לחייו".

למחרת דרשתי ממוסא שיאמר את האמת, מדוע מסרה לי אימנו מסר כזה. מוסא ענה "מיום שקברנו את אימא אני לוקח את תמונתה, הולך לבדי לקברה, מניח את התמונה עליו ופורץ בבכי". וידויו זה של מוסא, שנקשר לדברי אימי בחלום, הפליא אותי מאוד. ביקשתי ממוסא לא להטריד יותר את אימא, או לדבריה "שלא יחזיק ראי".

מעשה בעוד חיזיון לילה

בני המשפחה, מכרים וידידים, באו לביתנו לנחמנו במות אימנו. סיפרתי להם את החלום שחלמתי על אימי. אחד מהם, דאווד מולא אָקא-באבא שמו, נשבע, שכל מה שהוא עומד לספר הוא אמת. ואלה היו דברי האיש "לפני כמה שנים, כשהייתי עדיין תושב דמאוונד, ראיתי בחלום באחד מלילות החורף הקרים את חברי אָקא איוב. בחלומי, היה הלה לבוש לבן, פניו הפכו לפני אדם רוחני. הוא ניגש אליי בצעדים איטיים ושקטים. שאלתיו 'איוב, מה העניינים?' הוא אמר לי: 'דאווד, אל תאמר דבר. אני נפטרתי בנְאָמִין⁷⁵ בביתו של אָקא מוסטפא. אתה יודע היכן הבית. אני חושב שייקחו אותי לקבורה בבית-הקברות של הגויים. קום מיד וקבור את גופתי בבית-הקברות של היהודים בדְמָאֵנְדִי'.⁷⁶ הקצתי מן השינה וניסיתי להבין מה אומר החלום, אך לא הגעתי לכך. הדלקתי את העששית, הייתה זו שעת חצות. הדלקתי את מקטרתי והעליתי כמה טבעות עשן. נשארתי ער כשעה, עד אשר נפלה עליי תרדמה. שוב חלמתי על איוב, במצב שתיארתי קודם. הפעם הוא אמר לי בעלבון ובכעס 'דאווד, כל הכבוד. אתה טוען שאתה יהודי. לא ציפיתי שככה תתעלם ממני. אני מבקש שוב, קום, בוא וקח את גופתי, אחרת יקברו אותי במקום אחר'. כשאני מבולבל עוד יותר, השעה הייתה אחת אחרי חצות, קמתי והערתי את הזקנה שעבדה בביתנו כדי שתדליק את המחס. הלכתי לאורווה להכין את הפרד. היה קר מאוד, אך השמים היו נקיים מענן. הכוכבים נצצו באור חיוור. אפלה שררה בכול. צינה ודממה שלטו והגה לא נשמע. שתיתי כוס תה מהביל שהומתק בקוביית סוכר. חבשתי את כובע הצמר, וכשגופי התחמם מעט, יצאתי לדרך. קרוב לשעת צהריים

מעשה בעוד חיזיון לילה

בני המשפחה, מכרים וידידים, באו לביתנו לנחמנו במות אימנו. סיפרתי להם את החלום שחלמתי על אימי. אחד מהם, דאווד מולא אָקא-באבא שמו, נשבע, שכל מה שהוא עומד לספר והוא אמת. ואלה היו דברי האיש "לפני כמה שנים, כשהייתי עדיין תושב דמאוונד, ראיתי בחלום באחד מלילות החורף הקרים את חברי אָקא איוב. בחלומי, היה הלה לבוש לבן, פניו הפכו לפני אדם רחני. הוא ניגש אליי בצעדים איטיים ושקטים. שאלתיו 'איוב, מה העניינים?' הוא אמר לי: 'דאווד, אל תאמר דבר. אני נפטרת בנְאָמִין'⁷⁵ בביתו של אָקא מוסטפא. אתה יודע היכן הבית. אני חושב שייקחו אותי לקבורה בבית-הקברות של הגויים. קום מיד וקבור את גופתי בבית-הקברות של היהודים בדְמָאֵנְד'.⁷⁶ הקצתי מן השינה וניסיתי להבין מה אומר החלום, אך לא הגעתי לכך. הדלקתי את העששית, הייתה זו שעת חצות. הדלקתי את מקטרת ו העליתי כמה טבעות עשן. נשארתי ער כשעה, עד אשר נפלה עליי תרדמה. שוב חלמתי על איוב, במצב שתיארתי קודם. הפעם הוא אמר לי בעלבון ובכעס 'דאווד, כל הכבוד. אתה טוען שאתה יהודי. לא ציפיתי שככה תתעלם ממני. אני מבקש שוב, קום, בוא וקח את גופתי, אחרת יקברו אותי במקום אחר'. כשאני מבולבל עוד יותר, השעה הייתה אחת אחרי חצות, קמתי והערתי את הזקנה שעבדה בביתנו כדי שתדליק את המחס. הלכתי לאורווה להכין את הפרד. היה קר מאוד, אך השמים היו נקיים מענן. הכוכבים נצצו באור חיוור. אפלה שררה בכול. צינה ודממה שלטו והגה לא נשמע. שתיתי כוס תה מהביל שהומתק בקוביית סוכר. חבשתי את כובע הצמר, וכשגופי התחמם מעט, יצאתי לדרך. קרוב לשעת צהריים

הגעתי לווראמין. ידעתי בערך, לא בדיוק, היכן גר מוסטפא. ביררתי ושאלתי עד שהגעתי אליו. דפקתי בדלת ושאלתי על חברי איוב. נאמר לי שהוא אכן בבית, שהגיע אמש והלך לישון באחד החדרים. 'איננו יודעים מדוע לא התעורר עד עכשיו'. הראו לי את החדר, ועזבו אותי לנפשי. פתחתי את דלת החדר בזהירות. ראיתי את גופו הקר וחסר החיים של איוב בפינת החדר על המצע שעליו נשכב אמש. קראתי לו שוב ושוב, אך, כמובן, כל מענה לא בא. איוב נראה כאדם שנרדם לנצח כבר לפני מאה שנה. הבאנו אותו לקבורה בבית-העלמין של יהודי דמאוונד".

מהנדס יהודי בבית-הספר החקלאי בפנג'י⁷⁷

מות אמי ציער והעציב אותי מאוד, עד שלא יכולתי אפילו להסתכל בתמונתה. כל הצצה בצילום עוררה את כל צער העולם. אך מוסא אחי התייחס למות אימנו באופן הקשה מכולם. כנהוג במשפחות יהודיות ובשים לב להישגיי המדעיים, חשתי אחריות כלפי בני משפחת אבי. עשיתי את כל המאמצים ואת כל ההכנות כדי שמוסא ייסע מחוץ לאיראן. הוא הגיע לפריז כדי ללמוד חקלאות. הכוונה הייתה שבתום לימודיו יעלה לארץ ישראל, ייטע שם פרדס של תפוחי זהב, וכך ישתתף בפיתוח ארץ האבות. הימים היו ימי טרום הקמת המדינה, אך היו תקוות ומשאלות, תקווה זו היא שדחפה אותי להתמיד ולאסוף סך של עשרים אלף תומאן שנדרשו לצורך לימודיו של מוסא בפריז. היה זה סכום עתק באותן שנים. היינו בטוחים שמוסא יהיה אגרונום, והוא אכן גמר את לימודיו, אך במקום לנסוע לארץ ישראל חזר

לאיראן. קשרי הנפש ההדוקים עם בני המשפחה, ומעל לכול עם אבינו, הם שגרמו לו להחלטה זו. המקום היחיד באיראן, שבו היה יכול להשיג משרת הוראה, היה בית-הספר החקלאי בכ'ג'. אך פקדה אותו הצרה שפקדה אותי, אחיו, במחלקה הרפואית של הצבא - עולם של קנאות קנאה ועוינות כלפי יהדות ויהודים. כיצד ייתכן שמהנדס ג'והוד ילמד סטודנטים מוסלמים בבית-ספר חקלאי? הייתכן כדבר הזה?

הלחצים על מוסא, העינויים נפשיים וההכשלות מכל עבר, אילצוהו לזנוח לתמיד כל רצון לשמש מרצה-מהנדס המשרת את המולדת. הוא עזב את בית-הספר (כיום פקולטה) לחקלאות, ופנה לתחומים אחרים. במצב דברים זה לא ידעתי אם עליי להצטער על מוסא או על העם המסכן השרוי בתהומות האפלים והקודרים של הקנאות הדתית, ואשר טרם הקיץ מהתרדמה גם לאחר הפיכת הדמים של הקונסטיטוציה.

עברו כמה שנים ומוסא התאהב בנערה בשם שרה אורמיה-אי. וכפי שהיה נהוג אז, הוא לקח אותנו ערב אחד לראותה. בני משפחתנו לא הסכימו כל כך לקשר הזה, אך אהבתו של מוסא גברה על הכול. החתונה נערכה כדת וכדין, והם היו זוג מאושר לאורך שנים רבות.

אשר לנו, לאחר שנים אחדות בבית ששכן בכיכר סייד עלי, עברנו לבית אחר בסמטת נאזם אל-אטבא, ושם חדרה יום אחד איילה דרך הגג אל החצר. כשרצינו ללכדה, היא נמלטה, חזרה בדרך בה הגיעה, ונעלמה לחלוטין. לאחר מכן עקרנו לרחוב צ'ראעי-ברק, שם שכנה מרפאת השיניים שלי. הבית גבל ברחוב 'ערבהא' ('הערביס'), ובאמצע החצר הייתה בריכת מים גדולה. יום אחד נפל לתוכה אחד מילדיי ששיחק בתרווד שאותו השיט במי הבריכה. רצנו לכיוונו והצלחנו להצילו בזמן. במשך השנים

היו מקרים אחדים של ילדים שטבעו. תודה לאל שצרה זו נחסכה מילדי היקר.

ברגל עד דמאוונד ובחזרה

בשנת 1926, הייתי עדיין בחור חזק. כמה חברים חסונים בגילי ואני החלטנו ללכת ברגל עד קרבת הר דמאוונד ולשוב באותה דרך. אז, שירתי עדיין בצבא, והייתי חגור תמיד באקדח. הייתה זו תוכנית נועזת, שאם היינו הוגים אותה היום, היינו זוכים לכותרות עיתונים בולטות ולסיקור נרחב ברדיו ובטלוויזיה.

התכנון נמשך ימים לא-מעטים. סוכם כי שתי פרדות יישאו את הציוד והמזון, שמיכות אחדות, ושטיח מהסוג הזול (יגלים). ביצוע התוכנית חייב התכוננות והסתמכות על כוח העמידה הבלתי-נדלה של המשתתפים בה. סמכנו על כוחנו, ואכן, עמדנו יפה במשימה. בהגיענו לדמאוונד נחנו זמן קצר והתחלנו לשוב חזרה. לילה אחד באמצע הדרך, הרגשנו עייפות רבה ורעב. האספקה נגמרה. לאורו הדל של הירח הצעיר ראינו כמה אוהלים מרוחקים. פנינו לשם. עדת כלבים פראים פרצה לכיווננו. הזדרזתי להוציא את האקדח ויריתי באוויר כדור או שניים. המעשה הזה הציל אותנו מהמלתעות. יושבי האוהלים יצאו בחפזון ובבהלה והשביעו אותנו באמאמים עבאס ואבו אל-פזל שלא נהרוג את כלביהם. כשנרגע הכול, הסברנו שאין לנו כל כוונה רעה וכי אנחנו רק נוסעים רעבים. הם אירחו אותנו מכל הלב, אירוח בלתי נשכח.

אהבה נכזבת ונישואין כושלים

בשלהי 1927 שב אחי הבכור לטהראן, לאחר שהייה בת שנתיים בפריז. הוא היה כבן ארבעים והחליט להקים משפחה. בפריז הוא התאהב בצעירה ועמד להינשא לה, אלא שאימה התנגדה לכך נמרצות, ועשתה הכול כדי להכשיל את הקשר עד כדי כך, שיום אחד הרעילה את אחי. למרבה המזל הקנוניה נחשפה, ואחי הוחש מיד לבית-החולים, שם הצילוהו ממוות. הרעל הותיר עקבות במערכת העצבים שלו. הוא הפך חשדן כלפי כולם ופסימי. במצב זה נראה היה לא מציאותי למצוא בת-זוג בטהראן. לכן יעצתי לו לנסוע לארץ ישראל ולמצוא בירושלים, בעזרת שלמה כהן-צדק,⁷⁸ אישה שתתאים לו. הוא נענה להצעתי ובחר בירושלים, אך המזל לא האיר לו פנים. הוא נשא לאישה בחורה מרשעת מאוד בשם לאה. היא הייתה ממוצא סורי. והתנהגותה הברוטאלית והגסה הפכה אותה למטורפת-למחצה. מאישה זו נולד לאחי צאצא.

בקשת הדוד אשר על נהרות בבל

שנת 1929. שבתי מפריז לפני 16 שנים, כבר הייתי נשוי אחת-עשרה שנים. זה שנתיים שירתי במחלקה הרפואית של הצבא ועמדתי בראש המחלקה לריפוי שיניים. עומס העבודה מצד אחד וההתנכלויות השפלות של הגנרל אַתְאֶבְאִי מצד אחר פגעו בי מוראלית. הייתי מותש. החלטתי לבקש חופשה מהצבא, כדי לפקוד את פריז ולנוח בירושלים ולהרגיע את עצבי.

לדודי אשר, שהיה אז בן 84, נודע על נסיעתי הקרובה. הוא בא אלי בתחנונים ואמר "בקש מבני רוח-אללה (קרי: רוחוללה) שישלחני לבקר בירושלים". את בקשתו העליתי בפני דודי רוח-אללהרוואנבאז, שאמר "אם תיקח אתך את אבי - טוב. אשא בכל ההוצאות. אני אצטרף מאוחר יותר". לא התפלאתי על דבריו. הוא השתמט מלנסוע עם אביו, שמא יגלו המוסלמים שהוא 'ג'והוד'. הסכמתי לקחת אתי את דוד אשר הקשיש, שליבו, כלבבות כל יהודי העולם, ערג לירושלים. היה זה בתחילת הקיץ. המסלול המתוכנן היה המדאן-כרמאנשאה-בגדאד והמדבר הסורי. אני תכננתי להגיע לקונגרס הציוני ה-16 שעמד להיערך באותה שנה בציריך,⁷⁹ כדי להעלות בו את המצב העגום של האגודה הציונית באיראן שהייתה אז בשיא המשבר שפקד אותה.

בכרמאנשאה השתדלתי לאחות את הקרעים בתוך הקהילה היהודית. שהיתי בה יומיים, נפגשתי עם ראשי הציבור, אך לא השגתי דבר. הם היו מסוכסכים. כל צד התבצר בעמדתו בחזקת "אני ואפסי עוד".

הגיע יום שישי. יצאנו מכרמאנשאה לכיוון בגדאד. כשהגענו לעיר אמרתי לדודי הזקן: "דוד אשר! כאן בגדאד". הוא שאלני באיזה מלון נתאכסן, בצד זה של הנהר או בצידו השני? השבתי שמרבית בתי-המלון הם בצד זה של הנהר. דודי אמר לי "בקשה לי אליך. אל נא נלך למלון שנמצא בצד זה. נלך למלון הנמצא בצד השני של הנהר". חשבתי, שמא דודי כבר זקן סנילי ואמרתי לו "דודי היקר, הרי אתה מעולם לא היית בבגדאד, מהי הסיבה שאתה רוצה שנתאכסן דווקא בצד מסוים?" דודי אמר "הנהר הזה הוא מה שנקרא בפי אבותינו נהר בבל. הצד האחר שלו קרוב יותר לירושלים. חכמינו ז"ל ציוו שלא נתרחק מעבר לצד

זה של הנהר ונישאר קרובים ככל האפשר לירושלים. היינו אז שבויים בבבל. אלא שרבים לא שעו לדבריהם, הרחיקו לכת ולא שבו מעולם לירושלים. אני, איש זקן ורב-שנים, חושש, שבגלל רוחב הנהר אשר רחוק יותר מירושלים ולא אזכה להגיע אליה".

שמעתי בקול דודי ועברנו להתאכסן במלון שהיה בצד הרצוי בעיני דודי, קרוב יותר לירושלים. יומיים היטלטלנו באוטובוס, שמושביו היו מעץ ושלהתנעתו היה צורך ב'הנדלי' (ידיית הנעה). דרך העפר לדמשק הייתה מלאה מהמורות. התנודות החזקות של האוטובוס הלאו אותנו מאוד. נשארנו יום אחד בדמשק, ושוב ביום שישי יצאנו לכיוון העיר הקדושה.

ביקור ראשון בירושלים

ככל שהתקרבו לעיר דודי, עיר המקדש, עיר האלוהים, כך הלכה וגברה התרגשותי. כבר לא הרגשתי עייפות, קושי המסע הארוך נשכח ממני וגלי שמחה שטפו אותי. האוטובוס שלנו הגיע לירושלים בחצות. ליבי פעם בחזקה. כוכבי השמיים לרוב האירו מעל. הייתי נרגש, ועיניי מלאו דמעות אושר. הייתה זו נסיעתי הראשונה לעיר היקרה, ואני בן שלושים ושלוש. בלילה הראשון התאכסנו במלון. למחרת ניגשתי לראות את שלמה כהן-צדק זכרו לברכה. בטהראן הוא היה דמות ידועה, וכל בני הקהילה כיבדו אותו. כתבתי כבר, שאחרי פרשת 'אתונו של אָקא', הוא עלה בראש אלף יהודים לארץ ישראל. הוא טיפל בענייניהם ללא לאות ובנכונות מתמדת. במשך זמן-מה שימש כהן-צדק כקצין בז'נדרמריה.⁸⁰

בתום השירות, פנה שלמה לעסקים אך נכשל ופשט את הרגל. הוא היה חסר כושר מסחרי ופיננסי. לצורך פרנסה נאלץ ללוות סכומי כסף מכמה יהודים, ובקושי רב הצליח לשלם את החובות.

כעבור שנים, הוא נסתייע בכמה מראשי יהדות איראן ושב לטהראן יחד עם בני משפחתו, כדי להשתלב ברשת התורנית 'אוצר התורה'.⁸¹ כהן צדק הלך לעולמו בגיל 75. בביקורי בירושלים ביקש ממני כהן-צדק הלוואה של 5000 לירות. אומנם, לקחתי אתי כספים, אך יעדתי אותם להשקעה בחקלאות. כיוון שהייתי בטוח שכהן-צדק לא יהיה מסוגל להחזיר לי את הכסף, לפחות לא בזמן הקרוב, התנצלתי שאינני יכול להיענות לו. תוכנתי הייתה לקנות חלקת קרקע לנטיעת פרדס הדרים, תרומה קטנה לעידוד החקלאות בארץ הקודש. לא דובר על כוונות רווח ומסחר. הארץ הייתה מלאה ביצות והיה צורך לגאלה מהן ומיתושי הקדחת, שגרמו למחלות עוד יותר מאשר באיראן. היה זה זמן רב לפני הקמת מדינת ישראל והנפת נס העצמאות בידי בחורים המוכנים להילחם על כך בהתלהבות אין קץ.

שהותי בירושלים לא יכלה להימשך יתר על המידה. על כן פניתי ליהודה קופילביץ', שלאחר מכן החליף את שמו ליהודה אלמוג.⁸² יהודה הגיע לאיראן, בשנת 1928 מטעם הסוכנות היהודית, כדי לנסות ולאחות את הקרעים והפילוגים בתנועה הציונית, אך העלה חרס בידו. בהיותו בטהראן הוא התארח חודש ימים בביתי ברחוב תאג'י-בחי'ש. כאשר פניתי אליו הוא קיבלני בסבר פנים יפות, ועזר לי להיפגש עם אגרונום, שבעזרתו רכשתי כרם שקדים בקרבת פתח תקווה כדי להופכו לפרדס.

דודני רוואנבאז, שהגיע בעקבותיי לירושלים, דאג לעקירת הכרם. אך מכיוון שלא נכחתי בארץ נדחתה נטיעת הפרדס. לאחר עצמאות ישראל הוטל מס כבד על האדמות החקלאיות הבלתי מנוצלות, ונאלצתי להחכיר את האדמה בסכום זעום.

בקונגרס הציוני ה-16

מועד כינוס הקונגרס הציוני ה-16 בציריך הלך והתקרב. מיהרתי לצאת מירושלים כדי להשתתף בו. ביקשתי מרוואנבאז, שביעדי יבדוק אפשרות לרכוש בית לי ולמשפחתי, כדי שנוכל להשתכן בו.

יצאתי לדרך הארוכה בנתיב שהיה מקובל אז. מארץ ישראל יצאתי למצרים והפלגתי באונייה 'וינה' לנמל ברינדיזי באיטליה, שם עליתי על רכבת שעשתה את דרכה לציריך בשוויץ.

ההשתתפות בקונגרס הציוני העולמי היא אחד השיאים בחיי. המרחק בין ימי ילדותי בשכונת היהודים בטהראן לבואי לקונגרס היה עצום כאוקיינוס השקט. הקונגרס הרחיב את דעותיי והשקפותיי על היהדות. עמדתי על עוצמתה ועל כוחה. נוכחתי לדעת, שחרף כל האסונות והצרות שניחתו על היהודים בכל רחבי העולם, הם עומדים איתן כהר נשגב. היהודים דוברים עשרות שפות, מושפעים מתרבויות שונות ומגוונות, ואף תווי פניהם ומתארם הגופני השתנו לבלי הכר, אך תחת נס היהדות ועשרת הדיברות של משה, הם מאוחדים ומלוכדים ועושים הכול יחדיו למען עצמאות העם במולדתו.

בקונגרס הכרתי כמה מהמנהיגים המפורסמים ומנציגי העולם היהודי כחיים וייצמן, נחום סוקולוב, משה שרתוק

(מאוחר יותר שרת), אלברט איינשטיין ואחרים. הם היו ידועים מאוד גם בעולם. עם רבים מהם ניהלתי שיחות קצרות. חבל שההסתדרות הציונית באיראן עמדה אז על סף חיסול והתפוררות.

מאורעות תרפ"ט בחברון ובקת בארץ ישראל

מציריך הגעתי לפריז ושם נודע לי שערביי חברון, בהסתת מנהיגיהם הדתיים, ערכו טבח ביהודים. הם רצחו 50 רבנים. בדרך ירושלים-תל אביב נשחטו 12 יהודים וראשיהם נערפו (שנים לאחר מכן, ערך ה'ארגון'⁸³ חשבון עם המתפרעים ונקם בהם על הפשעים האלה).

ביום שבו נודע לי דבר הפרעות, ישבתי בקפה 'רויאל', הנמצא בגרנד בולוואר בפריז, ושקעתי במחשבות. לידי ישב בנימין יחזקאל כאשי, ממורי 'אליאנס', ששאל אותי "ראית מה עשו הערבים ליהודים? כיצד נוכל לזכות לעצמאות או לבית לאומי לעמנו בארץ כזו?" אמרתי לו, שכדי להכין חביתה, יש לשבור תחילה את הביצים. הוא ענה שאני משלה את עצמי "חבל על כל פרוטה שתבזבזו שם". סיפרתי לו על רכישת קרקע לחקלאות ועל הכוונה לקנות בית באמצעות דודני. הוא אמר "כתוב לו מיד למכור את הקרקע ולוותר על קניית הבית". השבתי, שאינני מצפה לפרישת שטיח אדום בדרך לעצמאות ישראל והוספתי "כל מה שעניין רואות הוא סימן שאנו מתקדמים יפה בדרך לעצמאות בארץ ישראל. כבר עכשיו, בנוכחותך אכתוב מכתב לחברך רוואנבאז ואדגיש, שלא יושפע מן המאורעות, ושלא

יחדל לטפל ברכישת הבית למשפחתי. אדרבא, אתבע ממנו שישקיע יותר מאמצים".

וכך גם עשיתי. כתבתי מכתב לרוואנבאז ושיגרתיו בדואר. צר לי שרוואנבאז לא שעה למכתבי, ובשובי לטהראן החזיר לי את הכסף שהיה שמור עמו ושאותו ייעדתי לקניית הבית.

הכול בידי האלוהים

כחודש ימים נשארתי בפריז, הייתי אורחו של אחי, עזת-אללה (קרי:עזתוללה). בתום התקופה קניתי כרטיס רכבת לבריסל, בלגיה, כדי לשוב לאיראן דרך גרמניה ורוסיה. למחרת בערב עמדתי לעלות על הרכבת. הרב נעים ז"ל הזמינני לארוחת צהרים. היה זה יום חם למדיי. אחר הצהריים נכנסתי לבית-קפה, הזמנתי משקה צונן ופגשתי את חברי סולימאן נאסרי. באותם ימים הייתה פריז העיר המועדפת על האיראנים מכל ערי העולם. כשדיברו על חוץ לארץ התכוונו בדרך כלל לפריז. תוך כדי פטפוט הרגשתי כאבים בלתי נסבלים. הגעתי במונית לביתו של עזת-אללה שהיה לא רחוק משם. לא צרחתי עד לב השמים, כפי שרבים ודאי היו עושים. הוזעק רופא שהזריק לי זריקת הרגעה. סיפרתי, שאני עומד ערב נסיעה ובתוך שעות אחדות היה עליי לעלות על רכבת לבריסל. הרופא אמר "שכח מזה! ייתכן שמדובר בדלקת תוספתן ויהיה צורך לנתח" ושאלני "האם אתה רוצה צרות ברכבת?" נכנעתי. פג תוקף כרטיס הנסיעה שלי. בסופו של דבר הוטב מצבי ולא היה צורך בניתוח.

למחרת בישרו כותרות העיתונים בפריז על תאונה מחרידה שקרתה לרכבת שנסעה בערב מפריז לבריסל. 250 מנוסעי הרכבת נספו בתאונה.

צרה צרורה בכניסה לרוסיה

כעבור כמה ימים התחלתי במסעי המתוכנן דרך בריסל, גרמניה ורוסיה בואכה בנדר אנזלי כדי להגיע לטהראן. עד תחנת הרכבות של פריז ליווני אחיו של זהאביאן, חתנו של מר חיוגסתה המנוח. ברכבת היה מושבי בכיוון נסיעת הרכבת, כרצוני. מולי ישב נוסע צרפתי, שביקש להתחלף במקומות, באומרו שלו הייתי יודע לאיזו עיר רחוקה הוא נוסע, הייתי ודאי נעתר לו. התברר לפני שנינו לטהראן. שמחתי שיש עמי נוסע לאותו כיוון, ונתתי לו את מקומי, כפי שמחייב הנימוס. נרדמתי מאוחר. כשהתעוררתי, ראיתי שהוא יושב עדיין על המושב המנוגד לכיוון נסיעת הרכבת! התברר שבבריסל חיברו את הקטר לצד האחר של הרכבת...

כדי להמשיך בנסיעה היינו צריכים להישאר בברלין 24 שעות. חברי למסע אמר לי, שברוסיה מחליפים כל לירת זהב ביצורבנס⁸⁴ אחד (זה היה שמו המקובל של המטבע הרוסי בברלין). אפשר לקבל פי עשרים, ושאם לא ננצל את ההזדמנות, אנחנו עלולים להיתקע ברוסיה ללא מזומנים. הצעתי לנקוט אמצעי זהירות ולהשאיר 'רזרבה' של עשר לירות לכל אחד. אחר כך נודע לנו שברוסיה עלול כל נוסע שייתפס וברשותו כסף רוסי להיענש בחצי שנת מאסר. דאגנו, אפוא, להסתיר את הכסף הרוסי במקומות מחבוא.

כשהגענו לגבול הרוסי, טעה חברי הצרפתי טעות שסיכנה את שנינו. כשרצה לשלם לסבל, הוציא מכיסו לירה אחת שהשער הרשמי שלה היה כאמור צ'ורבנס אחד. הוא הבין שאפשר לחסוך, ופנה אליי בצרפתית וביקש שאלווה לו צ'ורבנס אחד. הסבל, שהיה לאמיתו של דבר סוכן חשאי וידע צרפתית, נעלם מיד וחזר כעבור כמה רגעים יחד עם אנשי המכס. הם ליוו אותי לחדר חקירות. תחילה שאלו אם יש ברשותי כסף רוסי. בעל כורחי כמובן עניתי בשלילה. אך הם לא הסתפקו בכך והחלו לחפש בכיסים, בתיק היד ובמזוודתי וכבר התקרבו אפילו למקום הסתרת הכספים הרוסיים.

שאלתי אותם בנימת אדישות למטרת חיפושיהם. אחד מהם ענה 'כסף רוסי'. לא התבלבלתי ואמרתי "לפני הכניסה לרוסיה נאמר לנו על-ידי שלטונות החוק כי מותר לנו להכניס עד 300 צ'ורבנס ולא יותר. כששאלתם אותי, חשבתי שאתם שואלים אם יש ברשותי יותר מהסכום החוקי". פקיד אחר שאל "איזה שלטונות חוקיים נתנו לך מידע כזה?" אמרתי "בקונסוליה שלכם". הם לקחו את הכסף, ערכו התייעצות ובשובם אמרו "מכיוון שנתנו לך מידע שגוי, אנו מוותרים על כליאתך, אך כל ה-300 צ'ורבנס מוחזרים ולא ניתנים להחזרה".

עתה הגיע תורו של חברי למסע (הצרפתי), שכן, כבר עמדו על הקשר שלו אליי. הוא למד מניסיוני שלי, וגם הוא העדיף שלא להכחיש, אלא להשמיע את הטענה על קבלת מידע 'שגוי'. הוא נאלץ למסור את כל כספו הרוסי, כדי שלא ייתפס ויאסר. לכל אחד מאתנו נשאר עשר לירות שהיו שוות 10 צ'ורבנס. כמו כן, נאלץ כל אחד מאתנו לשלם לירה לסבל. נקלענו למצוקה כספית חמורה.

בכיסים ריקים בארץ הסובייטים

חברי הצרפתי, שנתקף בפאניקה לאחר שמסר את כל כספו הרוסי לאנשי המכס, שאל אותי "מה נעשה עכשיו? אנחנו בארץ זרה שבה שוררות תקנות קשות ומחניקות. כיצד נחזיק מעמד בכיסים ריקים? עדיף שנשאר כאן, ואני אשלח מברק לפריז ואבקש שישלחו לנו קצת לירות". אמרתי לו "אל תפחד. בוא נלך. העניינים יסתדרו. לכל אחד מאתנו יש 9 לירות שהן כ-19 צ'ורבנס" והוא הסכים. עלינו על הרכבת והמשכנו למוסקבה.

בדרך היינו רעבים. אך לא רצינו לבזבז את 'אוצרנו' הקטן. היו לי עוגיות יבשות. הבאנו אותן ואכלנו. כך חסכנו חלק מהכסף. למחרת היינו במוסקבה. לעגלון נתנו שני צ'ורבנס או שתי לירות כדי שיביאנו למלון. זקני כבר ממש צמח. ניגשתי למספרה שליד המלון. חשבתי שלא אצטרך לשלם יותר מלירה-צ'ורבנס לספר. שגיתי שלא שאלתי למחיר הגילוח. הספר דרש ממני שתי לירות. הופתעתי וביקשתי הנחה. הוא לא הסכים. ראיתי שאני במצב ביש. אכן, המצוקה הכספית מדרדרת את האדם למעשים בלתי-מוסריים. עלה בי רעיון ואמרתי לו "בסדר. נתתי לך עשר לירות. קח מזה שתי לירות ותחזיר לי שמונה". הספר פרץ בבכי, דבר שגרם לי ייסורי מצפון. הוא שאל אותי "מתו נתת לי עשר לירות?" בכיו הביך וציער אותי. שאלתי לשמו. הוא נקרא יעקוב. התברר שהוא יהודי. דמעות עלו בעיניי. הנחתי את ידי על כתפו, נתתי לו את שתי הלירות שביקש, שאם היה יכול היה ממיר אותן בשוק השחור לארבעים צ'ורבנס.

עתה הייתי אני זקוק לעצותיו. פניתי אליו ואמרתי "יעקוב! גם אני יהודי. לי ולחברי המתלווה אליי יש רק 14 לירות. עלינו להישאר במוסקבה יומיים-שלושה, ואחרי כן עלינו להמשיך

לכיוון טהראן. אנחנו נשארים במוסקבה לפי לוח הרכבות והאונייה. אין לנו כל מזון שהוא. אנחנו לא יודעים כיצד להסתדר יומיים-שלושה בסכום קטן כזה". ענה יעקוב "אחד מקרובי הוא מנהל מחסן אספקה ממשלתית, אני אקח אותך אליו, ושם תקנה במחיר מועט כל מה שתרצה". הוא לקח אותי אל קרובו. שילמתי רק שתי לירות ורכשתי מזון ליומיים לי ולחברי. שמחתי לשוב למלון כאדם שמצא אבדה.

בתום שהותנו במלון שילמנו ארבע לירות, ותקציבנו הצטמק לשמונה לירות. אומנם בפריז רכשנו כבר כרטיסים לרכבת ממוסקבה עד באקו, אך לא היו לנו דמי הפלגה מבאקו לבנדר אנזלי-פהלווי. הכסף שברשותנו לא היה יכול להספיק בשום אופן לכל מה שהיינו זקוקים: שהות של לילה, מזון וכרטיס הפלגה באונייה.

החלטתי לגשת לקונסול האיראני בבאקו, להציג את עצמי כקצין העומד בראש מחלקה לרפואת השיניים הצבאית ולבקש ממנו הלוואה, שאותה התכוונתי להחזיר בהגיעי לטהראן. התחלתי לחפש את מען הקונסוליה. לא ידעתי היכן בדיוק היא נמצאת. שאלתי בטורקית עובר אורח על מקום הקונסוליה האיראנית. האיש שאלני במבטא יהודי-אספהאני בולט אם אני איראני. השבתי בחיוב ושאלתי אם הוא ישראל (יהודי). הוא אישר את ניחושי. סיפרתי לו את קורותיי, והוא אמר "למה לך קונסוליה? מה תעשה שם? בוא נלך ואני אסדיר את עניינדך".

הוא לקחני לאיש שעסק שחר בשוק השחור. על שמונה לירות שנתתי לאיש, קיבלתי 240 צ'ורבנס. עכשיו הייתי עשיר ממש, וכל דאגותיי פסו מן העולם. ניגשנו לקנות כרטיסים לאונייה. מכיוון שחשנו את 'העושרי' בכיסינו, בזבזנו כספים, וכאשר עלינו על האונייה שוב נשארו לנו רק 3 צ'ורבנס.

שני ריאל עבור מנת 'צ'ילו קבאב'⁸⁵ איראני טעים

חוקי המטבע הזר ברוסיה קבעו, שמי שמגיע לגבולותיה רושמים בדרכונו את סכום הכסף שהוא נושא עמו. בצאתו מתחומי רוסיה, היה המבקר צריך להוכיח שלא הוציא חלק מהכסף שהכניס, או להראות אישורים על מכירת המטבע הזר לבנקים. אנו כמובן לא יכולנו להוכיח לא את זה ולא את זה. כשנדרשנו להציג אישורים, התחלנו לחפש אותם בכיסינו. הם לא היו שם, כמובן. לאחר מכן פתחנו בחיפזון את התיקים והמזוודות, חיטטנו בפנים כה וכה, עד שהאונייה צפרה כאות להפלגה. איש המכס שחרר אותנו ואמר "עלו על האונייה, אך תקפידו לשמור על הקבלות בפעם הבאה כדי שתוכלו להראותן". הודינו לו כמובן, ונחפזנו לעלות על הסיפון. באונייה נתקלנו באיראני. הוא היה זקוק לצ'ירבנס. נתנו לו את עודפי הכסף הרוסי וקיבלנו מידו 15 ריאל (כל עשרה ריאל הם תומאן אחד). נהג של רכב ציבורי קיבל מידינו תומאן אחד להביאנו עד רשת. השעה הייתה שעת צהריים ואנו היינו רעבים מאוד. מחמשת הריאל שנותרו, שילמנו ארבעה ריאל, וכל אחד קיבל מנה הגונה של צ'ילו-קבאב 'סולטני'. מה יכולנו לעשות בריאל מסכן אחד שנותר לנו? בפרזי קניתי מד לחץ דם. נוכחתי שאין לי ברירה, אלא למכור אותו. ניגשתי לרופא ממכריי, ובלי בושה סיפרתי לו את כל ההיסטוריה, וקיבלתי מידו 25 תומאן תמורת המכשיר. עכשיו כבר לא הייתה סיבה לדאגה. חשבתי אז מה יעשה חברי הצרפתי, בן לווייתי הנאמן, בטהראן ללא כסף ברשותו. הוא אומנם נשכר על-ידי משרד החינוך האיראני כדי לעסוק בהוראה, אך מה יעשה האיש עד שיקבל את המשכורת הראשונה? כיצד יעמוד בהוצאות המחייה? בעיר רשת נתקלתי

בצרפתי נוסף, שניהל את 'הוטל פריז' בטהראן. שכנעתי אותו לאפשר לחברי להתגורר במלוננו, עד שישלך את חובו עם קבלת המשכורת הראשונה. הצרפתי נפרד ממני בתודה ובמילים חמות ואמר "יהודים מביאים תמיד גאולה". הוא היה נוצרי-קתולי וייתכן שהתכוון לישו.

פרק ו': פליטים, בית-ספר... והבולשת

קיץ 1930. כמדי שנה נשטפה טהראן בגלי חום לוהט. בשעות אחר הצהריים מצאו התושבים מחסה מפני החום בבתיהם. חלק ירדו למרתפים הקרירים ואחרים נשכבו בצל העצים שבחצר, ונהגו לערוך 'סייסטות' בחדרים. באותה תקופה טרם קמו מפעלי קרח, ומה שהובא ברוב עמל מההרים הרחוקים, היה מלא זוהמה ופסולת. יום אחד, בזמן מנוחת אחר הצהריים, שמעתי דפיקות בדלת. מול עיניי ניצבו שני זרים שביקשו לראותני. התברר שהם היו רוסים. ידעתי קצת רוסית, אך לא די לשיחה חופשית, הם ידעו פרסית עילגת ודלה, אך דיברו היטב צרפתית.

השניים אמרו שהם יהודים שברחו מרוסיה. הכנסתי אותם הביתה. לאחר שיחה בת שעה, התברר שהם חדרו לאיראן בחשאי. שניהם שימשו קומיסרים ברוסיה ודגלו בקומוניזם. סיבת מנוסתם הייתה הסבל מיהדותם, והם אף העדיפו שלא לגלות ברבים את דבר יהדותם, על-אף שעברו כבר כמה שנים מאז מהפכת אוקטובר. יחד עם זאת, הם דבקו באמונתם הפוליטית, פרי התעמולה רבת ההיקף שהתנהלה באינטנסיביות בארצם. השניים רצו להגיע לארץ ישראל, פלשתינה, כפי